

PERANAN PROTESTANT CHURCH IN SABAH (PCS) DALAM PERKEMBANGAN SOSIAL MASYARAKAT RUNGUS 1952-1993 DI KUDAT, SABAH

The Role of Protestant Church In Sabah (PCS) in the Social Development of Rungus Society 1953-1993 in Kudat, Sabah

CLINSON MOJIJANG¹
MAUREEN DE SILVA²

^{1&2}*Program Sejarah, Fakulti Sains Sosial dan Kemanusiaan, Universiti Malaysia Sabah, Kota Kinabalu, Sabah*

E-mel: Clinson_mojijang@yahoo.com; maureend@ums.edu.my

Tarikh Dihantar: Jun 2020 / Tarikh Diterima: November 2020

Abstrak

Gereja Basel di Sabah berada di bawah naungan Pusat Misi Basel di Switzerland. Namun, disebabkan masalah kewangan Pusat Misi Basel, gereja Basel di Sabah ditadbir sendiri tanpa melibatkan bantuan kewangan daripada luar. Nama Gereja Basel Borneo kemudiannya ditukar menjadi Christian Church of Basel Malaysia (BCCM) pada tahun 1963. BCCM berperanan dalam mengembangkan agama Basel dalam kalangan masyarakat setempat, terutama etnik Rungus yang membawa kepada penubuhan Protestant Church in Sabah (PCS). Objektif makalah ini adalah untuk menganalisis peranan PCS sebagai institusi agama dalam pembangunan sosial masyarakat Rungus di Kudat dari tahun 1953 hingga 1993. Kajian ini dibuat berdasarkan sumber utama seperti dokumen, laporan tahunan dan surat khabar yang diperolehi dari Arkib Negeri Sabah. Catatan peribadi dan sumber lisan mubaligh juga digunakan untuk menganalisis pengaruh perubahan dalam perkembangan sosial yang dilakukan oleh PCS terhadap masyarakat Rungus. Kajian ini mendapati bahawa mubaligh PCS sangat signifikan dalam penyebaran agama Kristian kepada etnik Rungus di Kudat yang sebelumnya dilakukan oleh mubaligh Jerman dan Switzerland. Untuk memudahkan penyebaran agama Kristian, para mubaligh PCS bersama-sama dengan Misi Basel membawa pelbagai perubahan dalam bidang pendidikan dan kesihatan dalam kalangan etnik Rungus di Kudat.

Kata kunci: Gereja Protestant di Sabah, Misi Basel, Kudat, Rungus, sosial.

Abstract

The Basel Church in Sabah is under the auspices of the Basel Mission Center in Switzerland. However, due to the financial problems of the Basel Mission Center, the Basel church in Sabah is self-governing without the involvement of external financial assistance. The name of the Church of Basel Borneo was later changed to the Christian Church of Basel Malaysia (BCCM) in 1963. BCCM played a

role in developing the religion of Basel among the local community, especially Rungus which led to the establishment of the Protestant Church in Sabah (PCS). The objective of this paper is to analyze the role of the Protestant Church in Sabah (PCS) as a religious institution in the social development of the Rungus community in Kudat from 1953 to 1993. This study was made based on key sources such as documents, annual reports and newspapers obtained from the Sabah State Archives. The personal notes and oral sources of missionaries are also used to analyze the influence of changes in social development made by PCS on the Rungus community. This study found that PCS missionaries were very significant in the spread of Christianity to the Rungus ethnic group in Kudat which was previously carried out by German and Swiss missionaries. To facilitate the spread of Christianity, the PCS missionaries together with the Basel Mission brought various changes in the field of education and health among the Rungus ethnic group in Kudat.

Keywords: *Protestant Church in Sabah, Basel Mission, Kudat, Rungus, social.*

PENDAHULUAN

Masyarakat Rungus yang tinggal di daerah Kudat pada era 1950-an boleh dikatakan sebagai sebuah masyarakat yang kurang terdedah kepada perubahan pemodenan, tambahan pula dengan kepercayaan animisme atau pagan yang teguh. Kedatangan mubaligh Kristian Misi Basel pada awal tahun 1950-an telah membawa kepada titik permulaan perkembangan sosial masyarakat Rungus. Mubaligh Kristian daripada Misi Basel bukan sahaja berjaya menerapkan agama Kristian sebagai pegangan masyarakat Rungus, malah membawa impak yang positif dalam aspek sosial mereka sepanjang gerakan dakwah dalam kalangan masyarakat Rungus. Oleh hal yang demikian, penulisan ini akan menerangkan usaha yang telah dijalankan oleh Mubaligh Misi Basel dalam aspek sosial masyarakat Rungus dalam meningkatkan kualiti sosial mereka sepanjang proses penyebaran agama Kristian bersama masyarakat Rungus.

HASIL PERBINCANGAN

Organisasi Misi Basel telah diasaskan di Basel, Switzerland pada tahun 1815 yang diketuai oleh Nicolaus Von Brunn selaku presiden Misi Basel yang pertama¹. Pertubuhan Misi Basel terdiri daripada agamawan daripada negara Austria, Jerman, Perancis dan Switzerland yang membentuk badan misionari Basel Mission Society (BMS)². Pertubuhan Misi Basel berlatarbelakangkan aliran Protestant yang mana memperkenalkan badan misionari mereka

daripada badan Lutheran yang mempunyai pusat operasi di Hong Kong yang kemudiannya telah datang ke Sabah pada tahun 1886³. Misi Basel memulakan dakwah di negara-negara Afrika terlebih dahulu kemudian ke India pada tahun 1883 dan berkembang ke tanah besar China dengan menghantar dua mubaligh Misi Basel yang bernama Rev. Theodore Hamberg dan Rev. Rudolph Lechler.

Rev. Rudolph Lechler dan Rev. Theodore Hamberg bersama-sama menjalankan agenda Misi Basel dalam kalangan masyarakat Hakka di China untuk menterjemahkan kitab Injil dalam bahasa Cina. Mereka bekerja keras untuk menterjemahkan kitab Injil ke dalam bahasa Cina supaya dakwah mereka terhadap masyarakat tempatan lebih efektif. Antara sumbangan mereka ialah membina beberapa sekolah di daerah Ding Jiang, Mei Jiang dan Pearl River di Guan-Dong. Hasilnya, penganut agama Basel telah berkembang sehingga mencapai 20,000 anggota⁴. Missionari Misi Basel hampir sepenuhnya menumpukan perhatian mereka terhadap masyarakat Hakka, kebanyakan yang telah memeluk agama Kristian melalui penginjilan Misi Basel adalah kaum Hakka, lebih-lebih lagi selepas kekalahan dalam pemberontakan Taiping kerana masyarakat Hakka menerima ancaman bunuh daripada pihak berkuasa Qing⁵. Kebanyakan mereka telah melarikan diri ke Hong Kong untuk mendapatkan perlindungan daripada mubaligh Misi Basel. Rev. Rudolph dan Rev. Theodore adalah mubaligh yang dihantar Misi Basel menguruskan penempatan pelarian masyarakat Hakka⁶.

Dalam konteks Borneo Utara pula, kehadiran Misi Basel berlaku selepas Syarikat Borneo Utara British (SBUB) datang ke Borneo Utara pada tahun 1881 di Kudat. Disebabkan keperluan tenaga kerja untuk membangunkan Borneo Utara, maka SBUB telah menghantar wakil ke China untuk berunding dengan Misi Basel bagi memenuhi keperluan tenaga buruh. Hasilnya, Rev. Rudolph Lechler dan SBUB mencapai persetujuan untuk membawa buruh China ke Borneo Utara dari bahagian selatan China bagi memenuhi keperluan tenaga kerja pertanian di Borneo Utara⁷. Buruh yang tiba pada awalnya adalah dalam kalangan masyarakat Hakka Cina Kristian yang pertama tiba di Kudat. Dianggarkan jumlah masyarakat yang tiba adalah sekitar sepuluh buah keluarga termasuklah keluarga Lo Tai Hong yang sudah menganuti agama Kristian⁸.

Kegiatan dakwah Misi Basel di Kudat bermula pada tahun 1882, selepas ketibaan masyarakat Hakka Cina yang merupakan rombongan daripada Chinese Basel Christian. Petempatan masyarakat Hakka Cina pertama terletak di Lausan, Kudat dan mereka mengambil masa enam hari untuk menyediakan kawasan petempatan tersebut. Hal ini disebabkan mereka harus mengadakan ibadah atau sembahyang pada hari Ahad bersama-sama dengan ahli keluarga di salah satu kediaman mereka di Lausan⁹. Rumah yang dijadikan sebagai

tempat beribadah tersebut kemudiannya dijadikan sebagai bangunan gereja Basel yang pertama di Borneo Utara.

Pada awalnya, gereja Basel di Borneo Utara dinaungi oleh pusat Misi Basel di Switzerland. Hal ini membolehkan imigran Hakka Cina Kristian di Kudat mendapat perhatian dan bantuan seperti pembinaan rumah, gereja serta sekolah¹⁰. Walau bagaimanapun, situasi tersebut berubah selepas Perang Dunia Pertama yang mana Misi Basel menghadapi masalah kewangan disebabkan oleh keperluan untuk membiayai kos yang tinggi untuk membaik pulih kerosakan gereja-gereja di Jerman. Bagi mengurangkan beban kewangan Misi Basel di Switzerland, Rev. Hanz Bienz mahu gereja Basel di Borneo Utara ditadbir sendiri tanpa melibatkan kewangan dari luar.

Beliau kemudiannya mengambil alih tugas untuk memantau perkembangan gereja Basel di Kudat yang pada awalnya dipimpin oleh Rev. Wong Tain Nyuk dari China. Semenjak Rev. Hans Bienz memikul tanggungjawab memantau gereja Basel Borneo, kegiatan dakwah semakin berkembang. Walau bagaimanapun, usaha meningkatkan kegiatan dakwah hanya berlaku selepas Perang Dunia Kedua yang mana Misi Basel mengarahkan beliau untuk menyebarkan agama dibawah pengaruh Misi Basel dalam kalangan masyarakat tempatan. Arahan tersebut merupakan titik tolak dan permulaan kepada kegiatan dakwah dalam masyarakat Rungus di Kudat pada tahun 1952¹¹.

Nama Gereja Basel Borneo kemudiannya bertukar kepada Basel Christian Church of Malaysia (BCCM) pada tahun 1963 setelah Borneo Utara menjadi salah satu entiti membentuk Persekutuan Malaysia¹². Usaha kepimpinan BCCM mengembangkan agama Basel dalam kalangan masyarakat tempatan terutamanya masyarakat Rungus menyebabkan tertubuhnya Protestant Church in Sabah (PCS) yang khusus untuk masyarakat Rungus dengan bimbingan mubaligh daripada Misi Basel.

Penubuhan Protestant Church di Sabah

Prapenubuhan PCS di Borneo Utara bermula dengan peristiwa penghijrahan mubaligh Misi Basel yang keluar daripada China disebabkan isu politik yang tidak membenarkan adanya pengaruh asing dalam negara mereka. Perkara ini menyebabkan para mubaligh Misi Basel terpaksa meninggalkan China sehingga menyebabkan usaha Misi Basel terpaksa dihentikan¹³. Faktor utama Misi Basel tersebut dihentikan adalah disebabkan oleh perkembangan ideologi komunisme di China. Mao Tae Sung yang merupakan pemimpin China telah melaksanakan langkah pemutihan warga asing secara tegas sehingga tidak mengecualikan golongan mubaligh. Hal ini berlaku disebabkan oleh kebimbangan akan

wujudnya sentimen agama untuk mempengaruhi masyarakat China¹⁴. Walaupun British dan Perancis telah memperoleh kemenangan semasa berlakunya Perang Candu pada tahun 1839 yang memaksa China bersetuju menerima syarat untuk membawa masuk dadah serta para mubaligh untuk menyebarkan agama Kristian, tetapi dasar baharu komunis ini tetap mengarahkan mubaligh Misi Basel meninggalkan China.

Ekoran daripada peristiwa ini, mubaligh Misi Basel yang bernama Rev. Hanz Bienz keluar daripada China dan berhijrah ke Borneo Utara untuk membantu dan meneruskan tanggungjawabnya terhadap Misi Basel, Rev. Hanz Bienz tiba di Kudat pada tahun 1950 atas arahan Komitee Misi Basel untuk berkhidmat dalam kalangan masyarakat Cina. Beliau tinggal di bekas kediaman Rev. Shuele yang ditinggalkan setelah digunakan oleh tentera Jepun semasa Perang Dunia Kedua sebagai pusat merawat askar¹⁵. Setelah Rev. Hanz Bienz secara rasmi menetap di Kudat, maka tugas beliau telah bermula untuk memantau gereja-gereja Basel di Tenom, Api-api (Kota Kinabalu) dan Tawau. Gereja Basel yang dipantau oleh beliau di Kudat ialah gereja Bak-Bak, Lau San, Penangsoo, Tamalang dan Bandau (Kota Marudu).

Peranan Protestant Church in Sabah (PCS) dalam Pendidikan Masyarakat Rungus di Kudat

Kemunculan PCS dan mubaligh Misi Basel di Kudat untuk menjalankan kegiatan dakwah Kristianisasi membawa impak positif dalam pendidikan apabila wujudnya beberapa sekolah yang dibina di kawasan perkampungan Rungus bagi keperluan kanak-kanak yang berada di pedalaman sehingga mampu memperoleh pendidikan formal. Rancangan Misi Basel untuk membina sekolah bagi keperluan masyarakat Rungus telah pun dirancang lebih awal namun tidak mendapat keizinan daripada SBUB.¹⁶ Hasrat Misi Basel untuk membina sekolah khasnya bagi masyarakat Rungus tidak diterima oleh SBUB seawal penerimaan agama Kristian oleh masyarakat ini, sedangkan usaha Misi Basel untuk membina sekolah misi di Borneo Utara berlaku secara meluas daripada tahun 1919 hingga tahun 1951¹⁷.

Rancangan menubuhkan sekolah ini akhirnya dapat direalisasikan oleh PCS apabila tiga buah sekolah rendah dibina melalui usaha mubaligh PCS selepas pembentukan Malaysia pada tahun 1963. Misi Basel dibenarkan mendirikan sekolah tersebut di bawah pemerintahan Kerajaan Negeri Sabah dengan menggunakan nama Native Voluntary School (NVS)¹⁸. Kebenaran untuk menubuhkan sekolah NVS adalah atas nama Misi Basel bagi tujuan mendapatkan kelulusan permohonan tanah bagi tapak pembinaan sekolah NVS di Kudat.

Ketiga-tiga sekolah NVS dibina serentak pada tahun 1964 melalui usaha sama PCS dan Misi Basel. Walau bagaimanapun, peranan masyarakat Rungus tetap ada terutamanya dalam membina sekolah tersebut. Lokasi NVS terletak di Kampung Lajong, Tinangol dan Lodung. Sumber kewangan untuk pembinaan ketiga-tiga sekolah ini dibiayai oleh Misi Basel termasuklah tanggungjawab untuk menyediakan tenaga pengajar yang diambil daripada Eropah. Selain itu, Misi Basel turut memberikan bantuan kewangan bagi kos perbelanjaan NVS.¹⁹ Tujuan utama Misi Basel menanggung keseluruhan perbelanjaan NVS adalah untuk memastikan ketiga-tiga sekolah ini mampu beroperasi sepenuhnya untuk menyediakan kemudahan pendidikan kepada masyarakat Rungus di luar bandar. Walaupun Misi Basel bertanggungjawab menampung kos perbelanjaan NVS, tidak dinafikan juga adanya bantuan kewangan yang diberikan oleh kerajaan tempatan untuk membantu beban kewangan Misi Basel iaitu membayar gaji guru yang bertugas di NVS²⁰.

Rev. Traugott Forschner ialah ketua perwakilan PCS dalam rundingan berkenaan dengan hal ehwal pentadbiran NVS bersama Jabatan Pelajaran Sabah. Rundingan bersama jabatan pelajaran mencapai persetujuan bahawa hal ehwal pentadbiran dan modul pendidikan bagi sekolah NVS adalah menggunakan dasar daripada Misi Basel.²¹ Setelah penubuhan sekolah pada tahun 1964 di Kudat²², sekolah ini kemudian dikendalikan oleh Immanuel Stettler yang berasal dari Jerman. Beliau tiba di Kudat pada September 1964 atas desakan Misi Basel untuk mentadbir sekolah-sekolah NVS selaku guru besar dan penyelia bagi ketiga-tiga sekolah tersebut²³. Sekolah NVS pada tahun 1964 hanya mempunyai dua orang guru sahaja di setiap sekolah²⁴.

Sekolah NVS di Sabah tidak menghadapi masalah untuk membayar gaji tenaga pengajar kerana ia dibiayai oleh Kerajaan Negeri Sabah. Hal ini berbeza dengan sekolah Misi Basel yang dibuka di Cameron bagi masyarakat tempatan yang mana ia menghadapi masalah kewangan untuk menampung gaji tenaga pengajar. Terdapat beberapa faktor utama yang menyebabkan mubaligh PCS membuka sekolah ini. Salah satunya adalah disebabkan oleh ketidakmampuan masyarakat Rungus untuk memperoleh pendidikan. Tambahan pula, jarak sekolah kerajaan yang terletak di bandar jauh daripada perkampungan masyarakat Rungus²⁵. Selain itu, penubuhan sekolah NVS ini juga bertujuan untuk menyeimbangkan taraf pendidikan bumiputera, khususnya dalam kalangan masyarakat Rungus di Kudat yang tidak mendapat perhatian yang khusus daripada kerajaan terutamanya dalam aspek pendidikan. Pewujudan sekolah NVS yang berdekatan dengan masyarakat Rungus membolehkan lebih ramai golongan muda yang akan mementingkan pendidikan sepertimana beberapa individu kaum Rungus yang bersekolah di bandar Kudat dan telah diserap menjadi kakitangan kerajaan.

Penubuhan sekolah misi seperti NVS di kawasan perkampungan masyarakat Rungus sekali gus memberi kesan terhadap penyebaran pendidikan di Sabah²⁶. Tindakan yang telah dilakukan oleh PCS untuk menubuhkan sekolah NVS di luar bandar telah membawa kesedaran kepada masyarakat Rungus untuk menghantar anak-anak mereka ke sekolah bagi memenuhi keperluan pendidikan disebabkan adanya sekolah yang berdekatan dengan perkampungan. Dapat dilihat bahawa ketiadaan kemudahan pendidikan yang berdekatan dengan masyarakat Rungus ini menjadi salah satu faktor yang menyebabkan kurangnya masyarakat Rungus yang berpendidikan. Kekurangan ini telah dikenal pasti oleh PCS semasa kemuncak dakwah Kristianisasi mereka terhadap masyarakat Rungus. Di samping itu, ia telah mengubah corak kehidupan sosial masyarakat Rungus tradisional jika dibandingkan dengan sebelum ini kerana golongan muda yang tidak bersekolah akan membantu keluarga mereka menjalankan kegiatan pertanian.

Berdasarkan Jadual 1, terdapat tiga Sekolah Rendah Kebangsaan (SRK) yang ditubuhkan dan terletak di bawah kawalan Gereja Protestan di Sabah. Sekolah tersebut adalah SRK Lajong, SRK Lodung dan SRK Tinangol. Ketiga-tiga sekolah misi ini dibuka serentak pada Januari 1965 yang hanya mempunyai dua kelas bagi murid darjah satu dan darjah dua. Jumlah murid dan guru di ketiga-tiga sekolah tersebut dapat dilihat pada Jadual 1.

Jadual 1 Senarai sekolah misi PCS

Sekolah Misi Gereja Protestan di Sabah 1964			
Bil	Kod Sekolah	Nama Sekolah	Daerah
1	XCA 5022	SRK LAJONG	KUDAT
2	XCA 5027	SRK LODUNG	KUDAT
3	XCA 5078	SRK TINANGOL	KUDAT

Sumber: The Bishop of the Anglican Diocese of Sabah. Diakses daripada <http://www.fccmsm.org/wp-content/uploads/2017/10/SCHEDULE-II.pdf> pada 27 September 2019.

Jadual 2 Jumlah murid dan guru sekolah misi PCS 1965

SEKOLAH	MURID	GURU
SRK LAJONG	58	2
SRK TINANGOL	67	2
SRK LODUNG	89	2
JUMLAH	208	6

Sumber: Dipetik dan diubah suai daripada T.A. Forshner, 1993. *Usuran do gorija Sompomogunan om Usuran do Gorija Protestant sid Sabah, Kudat: Syarikat Percetakan TEP.*

Berdasarkan Jadual 2, SRK Lajong mempunyai 58 murid yang terdiri daripada darjah satu dan dua, manakala SRK Tinangol mempunyai 67 murid, bagi SRK Lodung pula sebanyak 83 murid yang telah mendaftar sebagai murida darjah satu dan dua²⁷. Jumlah keseluruhan murid sekolah misi PCS di Kudat pada tahun 1965 adalah 208, manakala tenaga pengajar sekolah ini hanya dua orang guru sahaja di setiap sekolah misi. Melihat kepada taburan jumlah pelajar yang mendaftar di sekolah misi PCS, dapat diperhatikan bahawa SRK Lodung mempunyai lebih ramai pelajar berbanding dengan SRK Tinangol dan SRK Lajong. Hal ini menjelaskan bahawa lokasi SRK Lodung yang berada di pedalaman lebih dominan kepada masyarakat Rungus. Kedudukan ketiga-tiga sekolah tersebut dapat dilihat pada Peta 1.

Peta 1 Kedudukan sekolah misi PCS di Kudat

Sumber: Diubah suai daripada T.A. Forschner, 1993. *Usuran do Gorija Sompomogunan om Usuran do Gorija Protestant sid Sabah*, Kudat: Syarikat Percetakan TEP.

Immanuel Stettler menjadi guru besar bagi sekolah misi PCS daripada tahun 1965 sehingga 1971. Beliau kemudiannya digantikan oleh Werner Braun pada tahun 1971 yang berasal dari Jerman.²⁸ Dalam tempoh ini, Immanuel Stettler dan Werner Braun bekerjasama mengembangkan sekolah ini bersama masyarakat Rungus dalam usaha menambah bangunan sekolah supaya boleh menampung lebih banyak murid di sekolah misi PCS. Mereka turut dibantu oleh guru daripada SRK Lajong, iaitu Chong That Sung yang menjadi guru besar

sekolah misi PCS setelah kembalinya Stetler dan Braun ke Jerman. Komitee pendidikan PCS bersama ibubapa pelajar bekerjasama dengan Chong That Sung membaik pulih struktur bangunan sekolah²⁹.

Bahasa Inggeris merupakan bahasa pengantar sekolah misi PCS kerana dasar kerajaan tidak membenarkan bahasa ibunda sebagai bahasa penghantar. Oleh hal yang demikian, sekolah misi terpaksa menggunakan guru daripada Jerman untuk mengendalikan sekolah misi dalam pembelajaran bahasa Inggeris³⁰. Mubaligh PCS berbangsa Jerman tersebut menguasai bahasa Rungus kerana perkara utama yang dilakukan adalah mempelajari bahasa Rungus bagi memudahkan penyampaian dakwah. Oleh itu, mubaligh PCS pada mulanya berhasrat menggunakan bahasa Momogun sebagai bahasa penghantar di sekolah NVS sepertimana menggunakan bahasa ibunda sebagai cara mereka menyampaikan pendidikan. Hal ini menyebabkan hubungan di antara mubaligh PCS dan masyarakat Rungus sangat rapat sepertimana yang dikatakan oleh Rev. Karl Wilelm Rennstich dimana beliau tidak berasa sebagai orang asing berada di tengah-tengah masyarakat Rungus dengan panggilan "*amai*" yang diberikan kepadanya³¹.

Selain menggunakan bahasa Inggeris sebagai bahasa penghantar, buku teks yang digunakan turut dibawa daripada Jerman oleh guru-guru terawal di sekolah misi ini. Mereka terpaksa menggunakan buku teks daripada bahasa Inggeris bagi mematuhi arahan kerajaan. Antara cabaran yang dihadapi oleh guru sekolah misi ini ialah masalah pengangkutan di bahagian pedalaman seperti di SRK Lodung yang memaksa mereka untuk berjalan kaki beberapa kilometer disebabkan tiada jalan raya yang boleh dilalui kenderaan.

Peranan dan Perkembangan Sekolah Misi Protestant Church in Sabah selepas 1969

Pada tahun 1969, dasar pendidikan sekolah misi ini mengalami perubahan kerana kerajaan telah menetapkan bahasa pengantar yang digunakan dalam pendidikan wajib menggunakan bahasa kebangsaan, iaitu Bahasa Melayu. Keadaan ini bukan sahaja mengubah dasar pendidikan sekolah misi namun membawa kesan positif perkembangan sekolah misi. Oleh kerana bahasa penghantar wajib menggunakan bahasa kebangsaan, maka sekolah Native Voluntary School ini bertukar menjadi Sekolah Rendah Kebangsaan (SRK)³².

Apabila sekolah misi menjadi SRK, maka kerajaan tempatan lebih banyak menghulurkan bantuan dan campur tangan dalam perkembangan sekolah ini melalui dana kerajaan bagi sekolah-sekolah ini. Justeru, objektif PCS untuk memberikan perhatian pendidikan kepada masyarakat Rungus tercapai dengan

adanya bantuan daripada kerajaan tempatan selepas tahun 1971. Setelah sekolah misi menjadi SRK, kerajaan telah mengambil alih pentadbiran sekolah ini sepenuhnya dan seterusnya menjadikannya sekolah kerajaan pada masa kini.

Kemuncak tanggungjawab PCS dan Misi Basel terhadap pendidikan sekolah misi PCS di Kudat pada tahun 1971 telah berakhir pada tahun 1974. Peranan, tanggungjawab PCS dan Misi Basel terhadap sekolah ini beralih kepada tanggungjawab kerajaan tempatan secara pantas pada tahun 1974 apabila para mubaligh Misi Basel dipaksa oleh kerajaan tempatan untuk meninggalkan Sabah³³. Namun, kerajaan tempatan mengambil langkah untuk meneruskan usaha yang dilakukan oleh mubaligh PCS untuk meneruskan perkembangan sekolah yang dibina tetapi menggunakan dasar yang berbeza mengikut keseragaman pentadbiran sekolah kerajaan.

Perkembangan sekolah ini difokuskan pada tahun 1989-1993 kerana infrastruktur bangunan bertambah, iaitu penambahan rumah guru dan bilik darjah. Pada tahun 1989, penambahan dua buah bangunan rumah guru bagi SRK Tinangol disusuli pembinaan enam bilik darjah pada tahun 1990. Manakala SRK Lajong pula menerima dana kerajaan sebanyak RM 70,000 untuk membina enam bilik bagi menggantikan bilik darjah yang sudah usang³⁴. Perkembangan sekolah ini juga dilihat melalui peningkatan guru dan pelajar pada tahun 1993. Pelajar daripada ketiga-tiga sekolah ini keseluruhannya adalah masyarakat Rungus beragama Kristian. Pada tahun 1993 sekolah ini mampu menampung pelajar yang banyak sehingga dapat menyediakan kelas yang mencukupi daripada darjah satu sehingga darjah enam.

Jadual 3 Jumlah murid dan guru sekolah SRK Lajong, Tinangol dan Lodung 1993

SEKOLAH	MURID	GURU
SRK LAJONG	158	TM
SRK TINANGOL	337	TM
SRK LODUNG	165	TM
JUMLAH	660	42

Sumber: Dipetik dan diubah suai daripada T.A. Forschner, 1993, *History of the Protestant Church in Sabah, Malaysia*.

Jadual 3 menunjukkan bilangan murid di SRK Lajong, iaitu seramai 158 orang, manakala SRK Tinangol pula mempunyai 337 murid dan SRK Lodung pula hanya mempunyai 165 murid. Jumlah keseluruhan murid di ketiga-tiga sekolah tersebut adalah seramai 660 orang. Jumlah guru di setiap sekolah tersebut tidak dapat dikenal pasti tetapi jumlah keseluruhan guru adalah sebanyak 43 orang.

Pendidikan Sekolah Sains Rumah Tangga Gereja Protestant di Sabah

Gereja PCS turut menubuhkan sekolah sains rumah tangga yang terletak di Kampung Tinangol berdekatan dengan SRK Tinangol³⁵. Pada mulanya, Misi Basel ingin membina Sekolah Rumah Tangga (SRT) ini lebih awal namun ketiadaan guru yang mengandaikan sekolah tersebut menyebabkan pembinaan sekolah ini terpaksa tertangguh. Pada tahun 1965, sekolah ini telah ditubuhkan apabila Ms. Ernst dilantik sebagai guru di SRT³⁶. Pelajar daripada SRT ini terdiri daripada golongan wanita yang tidak memiliki pendidikan formal.

Tujuan sekolah ini dibuka adalah untuk memperkasa golongan wanita yang tidak mempunyai pendidikan supaya mereka diberi pengetahuan seperti membaca, menulis dan persediaan sebelum berumah tangga seperti penjagaan kesihatan keluarga, pemakanan sihat dan perancangan keluarga. Antara kemahiran yang dipelajari adalah menjahit, memasak, kraf tangan, ilmu kira-kira, perkebunan, serta kesihatan diri dan keluarga³⁷. Usaha PCS menubuhkan SRT ini membolehkan taraf kehidupan wanita di kawasan perkampungan dapat dipertingkatkan.

Remaja perempuan yang berumur 15 tahun ke atas digalakkan mengikuti persekolahan di SRT ini untuk persediaan bagi mereka yang bakal mendirikan rumah tangga kelak. Yuran pengajian yang dikenakan adalah sebanyak RM 20.00, manakala terdapat bayaran semasa yang dikenakan bagi keperluan yang digunakan dalam proses pembelajaran mereka. Jika terdapat pelajar yang berhenti tanpa menamatkan kursus, maka mereka akan didenda RM 40.00 atau terpaksa membayar denda tersebut dengan sekarung padi.³⁸ Pelajar diberikan cuti sebanyak tiga hari dalam sebulan untuk balik ke kampung berjumpa dengan keluarga masing-masing. Pelajar turut beribadah di gereja Tinangol pada setiap hari Ahad dan melakukan aktiviti luar seperti mengikuti lawatan bersama dengan Evangelis PCS.

Ms. Ernst merupakan guru SRT daripada tahun 1965 sehingga tahun 1969, kemudian digantikan oleh Ms. Kachel dari tahun 1969 sehingga 1974. Kedua-dua mereka merupakan warga Jerman yang berkhidmat bersama PCS dan Misi Basel di Sabah. Pada tahun 1975, SRT telah dikendalikan oleh Lilah Nancy Gilong bersama dengan rakan-rakannya sehingga tahun 1993³⁹. Nancy Gilong merupakan guru tempatan yang menggalas tugas sebagai tenaga pengajar di SRT selepas ketiadaan guru-guru daripada Misi Basel yang telah kembali ke negara asal mereka.

Pendidikan daripada SRT sedikit sebanyak dapat membantu golongan wanita dalam persediaan alam rumah tangga, termasuk penjagaan kesihatan diri dan keluarga. Sekolah ini turut memberikan pengetahuan kepada remaja perempuan untuk mengelakkan remaja wanita daripada berkahwin dalam usia yang terlalu muda kerana mereka kurang pengetahuan untuk menghadapi alam perkahwinan, tambahan pula pada masa tersebut PCS telah pun memperkenalkan Christian Marriage Ordinance bagi pasangan yang beragama Kristian untuk berkahwin. Christian Marriage Ordinance ini diperkenalkan sebagai panduan kepada setiap pasangan yang ingin mendirikan rumah tangga setelah masyarakat Rungus sudah memeluk agama Kristian.⁴⁰

Peranan Protestant Church In Sabah (PCS) dalam Perkembangan Kesihatan Masyarakat Rungus

Semasa mubaligh Misi Basel menjalankan dakwah Kristianisasi di rumah-rumah panjang masyarakat Rungus, mereka mendapati taraf kesihatan masyarakat Rungus adalah rendah. Mereka mengalami pelbagai penyakit seperti luka yang sukar untuk sembuh terutamanya bagi golongan kanak-kanak⁴¹. Oleh hal yang demikian, mubaligh Misi Basel bertindak membantu merawat golongan kanak-kanak serta penduduk kampung yang memerlukan rawatan tersebut. Heinrich Honegger datang ke perkampungan masyarakat Rungus bagi gerakan dakwah Kristian melihat kepentingan pemerksaan kesihatan penduduk kaum Rungus di pedalaman.

Ketibaan jururawat yang bernama Margrit Honegger dari Jerman membolehkan Misi Basel membuka sebuah klinik di Station PCS Sikuati untuk memudahkan penduduk yang berdekatan datang mendapatkan rawatan. Ramai penduduk datang ke Klinik Sikuati terutamanya ibu yang mempunyai anak-anak kecil bagi tujuan vaksinasi dan rawatan lain. Sungguhpun pada masa tersebut tiada teknologi perubatan yang canggih, tetapi ia banyak membantu masyarakat Rungus meningkatkan taraf kesihatan mereka.⁴²

Bagi mendapatkan bekalan ubat-ubatan pula, doktor daripada Hospital Kudat membenarkan Margit Honegger untuk mengambil bekalan ubat di hospital berkenaan. Namun, Klinik Sikuati turut menerima bantuan bekalan ubat-ubatan daripada Misi Basel yang dikirim dari Jerman dan Switzerland. Selain membuka klinik di Station PCS Sikuati, mereka turut datang ke perkampungan Rungus secara berkala untuk memberi rawatan suntikan vaksin kepada kanak-kanak yang belum mendapatkan vaksin campak disebabkan kebanyakan mereka tidak pernah dibawa ke klinik atau hospital yang berdekatan selepas dilahirkan.⁴³

Penambahan jururawat di Klinik Station PCS Sikuati berlaku apabila ketibaan Ms. Trudi Sgrist. Hal ini menandakan bahawa keperluan untuk memperkembangkan klinik tersebut diperlukan oleh penduduk setempat bagi merawat para pesakit yang rata-ratanya daripada masyarakat Rungus di bahagian selatan Kudat. Oleh hal yang demikian, Misi Basel telah berbincang dengan Persatuan Red Cross Kudat untuk membina sebuah Klinik baharu menggantikan klinik sebelum ini yang hanya menumpang di bangunan pusat PCS. Klinik baharu ini dibina berdekatan dengan jalan raya Sikuati yang lebih dekat dengan kemudahan pengangkutan. Ketua Red Cross Kudat iaitu Lo Cham En bertanggungjawab membina bangunan klinik ini berserta dengan kelengkapan perubatan, manakala Misi Basel bertanggungjawab membayar gaji jururawat. Antara faktor pembinaan bangunan baharu ini adalah atas keperluan penginapan para pesakit yang mendapatkan rawatan jauh daripada kampung.⁴⁴ Kerjasama antara Red Cross dan Misi Basel membolehkan kemudahan kesihatan disediakan kepada masyarakat setempat.

Saiz klinik yang lebih besar membolehkan lebih ramai penduduk datang daripada jauh untuk mendapatkan rawatan seperti penduduk di Kampung Tinangol dan Pinawantai. Mereka mengambil masa selama lapan hingga sepuluh jam berjalan kaki untuk sampai ke klinik tersebut kerana ketiadaan pengangkutan dan jalan raya pada awal 1960. Misi Basel bukan sahaja membuka klinik di Sikuati, malahan turut membina klinik di Kampung Tinangol pada tahun 1964, Kampung Pantai, Pitas pada 1965 dan sebuah klinik di Kampung Dandun, Pitas pada 1967.⁴⁵

KESIMPULAN

Peranan PCS dan Misi Basel untuk menjalankan dakwah Kristianisasi ke atas masyarakat Rungus mempunyai pendekatan yang sangat relevan dengan keperluan sosial masyarakat Rungus pada masa tersebut yang memerlukan sokongan daripada pihak luar. PCS menggunakan pendekatan ... untuk membantu masyarakat Rungus dalam usaha penyebaran agama Kristian. Oleh hal yang demikian, mereka turut berperanan dalam memikul tanggungjawab memenuhi keperluan sosial seperti pendidikan dan kesihatan. Dengan adanya PCS dan Misi Basel yang membantu perkembangan sosial masyarakat Rungus di Kudat, maka ia dilihat membawa satu titik permulaan kepada pemeraksanaan sosial masyarakat Rungus.

NOTA

- ¹ Mat Zin Mat Kib, 2003, *Kristian di Sabah 1881-1994*, hlm. 60, Bangi: Penerbit Universiti Kebangsaan Malaysia.
- ² Chee Gen Min, (1998), *A Brief History of The Basel Christian Church of Malaysia*. Dlm. BCCM, *Centenary Magazine 1882-1982*, Hong Kong, Tat To Printing Company.
- ³ Ghazali Basri, 2004, *Gerakan Kristian*, hlm.,76. Bangi: Penerbit Universiti Kebangsaan Malaysia.
- ⁴ Lamarre, C, *Early Hakka Corpoea Helld by the Basel Mission Library: An Introduction*. Dlm. *Cahiers de Linguistique Asie Oriental*, Vol.31, 2002, hlm. 71-104.
- ⁵ Tsang, Kwok Fu (Ed.). 1983, *Centenary Magazine, 1882- 1982* ". Dalam Basel Christian Church of Malaysia, hlm.,5 Hong Kong: Tat Tio Printing Company.
- ⁶ Nicole Constable, 1994, *Christian Souls and Chiinise Spirit: A Hakka in Hing Kong*, hlm., 16, Berkeley: University of California Press.
- ⁷ Mat Zin Mat Kib 2003, *ibid.*, hlm. 60.
- ⁸ Chee Gen Min, *ibid.*,1998, hlm. 6.
- ⁹ *Ibid.*
- ¹⁰ *British North Borneo Herald*, Januari 1909, hlm. 4.
- ¹¹ Mat Zin Mat Kib, *ibid.* hlm.61.
- ¹² Yahya Muhammad, Perkembangan Ugama Kristian di Sabah Setelah Merdeka: Sorotan pada Zaman-zaman Kerajaan Parti Perikatan USNO-SCA, Kerajaan Parti BERJAYA dan Kerajaan Parti PBS, *Latihan Ilmiah*, Jabatan Pengajian Islam dan Kepimpinan, Fakulti Pengajian Islam Universiti Kebangsaan Malaysia, Bangi, Selangor, 1990, hlm. 46.
- ¹³ Foshner, 2009, *ibid.* hlm. 59.
- ¹⁴ Ririn Darini, 2010, *Garis Besar Sejarah China Era Mao*, hlm.10, Yogyakarta: Universiti Negeri Yogyakarta.
- ¹⁵ Forschner,1993, *ibid.*, hlm. 59.
- ¹⁶ Forschner,2010, hlm.70.
- ¹⁷ Mat Zin Mat Kib, 1993, hlm.144.
- ¹⁸ Forschner, 2010, *ibid.*
- ¹⁹ Forschner, 2009, hlm.92.
- ²⁰ Forschner, 2010, *ibid.*
- ²¹ Forschner, *ibid.*
- ²² *PCS Silver Jubilee Souvenir 1952-1977, 1977*, hlm. 77, Kudat: Taman Gereja PCS.
- ²³ Foshner,1993, hlm. 50.
- ²⁴ Mat Zin Mat Kib, 2003, hlm.145.
- ²⁵ Forcshner, 2009, hlm. 92.
- ²⁶ George, K.M., (1987) *The Contributions of mission schools to the development of the church and the state of Sabah*. Dlm. *Diocese of Sabah Silver Jubilee, hlm.26, 1962-1987*, Kota Kinabalu: Chin Chi Printing; Omar Mohd Hasim, 1993, *Pendidikan, persoalan, Penyelesaian dan Harapan*, hlm. 25, Kuala Lumpur: Dewan Bahasa dan Pustaka.
- ²⁷ Forcshner,1993, hlm. 50.
- ²⁸ Forschner, 2009, hlm. 92.
- ²⁹ Forschner,1993, hlm. 50.
- ³⁰ Forschner, 2010, hlm. 70.
- ³¹ *Daily Express*, 11 Mac 2003.
- ³² Forschner, 2009, hlm 92.
- ³³ *Daily Express*, 4 Ogos 2000.
- ³⁴ Forschner,1993, hlm. 51.
- ³⁵ Mat Zin Mat Kib, 2003, hlm. 145.
- ³⁶ Forschner, 2009, hlm. 93.
- ³⁷ Mat Zin Mat Kib, 2003, hlm. 145.
- ³⁸ Forschner, 1993, hlm. 51.
- ³⁹ Forschner, 2009, hlm. 74.
- ⁴⁰ Forschner, 1993, hlm. 93.

⁴¹ Forschner, 2009, hlm. 75.

⁴² Forschner, 2009, hlm. 74.

⁴³ Dokumentari, Misi Basel, 2007: *Der Ruf Der Rungus*, https://www.crew-unitedd.com/de/Der-Ruf-der-Rungus_184414.html, diakses pada 17Jun 2019.

⁴⁴ Forschner, 1993, hlm. 29.

⁴⁵ *Ibid.*

RUJUKAN

Sumber Arkib

British North Borneo Herald. Januari 1909.

Buku

Chee Gen Min. 1998. *A Brief History of The Basel Christian Church of Malaysia*. Dlm. BCCM, *Centenary Magazine 1882-1982*, Hong Kong, Tat To Printing Company.

Forshner, T.A. 1993. *History of The Protestant Church in Sabah, Malaysia*, Kudat: Syarikat Percetakan TEP.

Forshner, T.A. 2009. *Usuran do Gorija Sompomogunan om Usuran do Gorija Protestan sid Sabah*, Kudat: Syarikat Percetakan TEP Kudat.

Forshner, T.A. 2010. *Apat Nopod Toun-Oku sid PCS*, Filderstadt, Jerman: Syarikat Percetakan TEP Kudat.

George, K.M. 1987. *The contributions of mission scholls to the development of the church and the state of Sabah. Diocese of Sabah Silver Jubilee, 1962-1987*, Kota Kinabalu: Chin Chi Printing.

Ghazali Basri. 2004. *Gerakan Kristian*. Bangi: Penerbit Universiti Kebangsaan Malaysia.

Lamarre, C, *Early Hakka Corpoea Helld by the Basel Mission Library: An Introduction. Cahiers de Linguistique- Asie Oriental*, Vol.31, 2002, pp.,71-104.

Mat Zin Mat Kib. 2003. *Kristian di Sabah 1881-1994*, Bangi: Penerbit Universiti Kebangsaan Malaysia.

Nicole Constable. 1994. *Christian Souls and Chinese Spirit: A Hakka in Hong Kong* Berkeley: University of Carlifornia Press.

Omar Mohd Hasim.1993. *Pendidikan, persoalan, penyelesaian dan harapan*, Kuala Lumpur: Dewan Bahasa dan Pustaka.

PCS Silver Jubilee Souvenir 1952-1977. 1977. Kudat: Taman Gereja Protestan.

Rini Darini. 2010. *Garis Besar Sejarah China Era Mao*, Yogyakarta: Universiti Negeri Yogyakarta.

Tsang, Kwok Fu (Ed.). 1983. *Centenary Magazine, 1882-1982*. Dlm. Basel Christian Church of Malayisa, Hong Kong: Tat Tio Printing Company.

Lamarre, C, *Early Hakka Corpoea Helld by the Basel Mission Library: An Introduction*. Dlm. *Cahiers de Linguistique- Asie Oriental*, Vol.31, 2002, pp.,71-104.

Akhbar

Daily Express. 2000. *Colonial Land Laws Changed Rungus Life*. 4 Ogos.

Daily Express. 2003. *European Who Speak Rungus*. 11 Mac.

Tesis

Yahya Muhammad. 1990. Perkembangan Ugama Kristian di Sabah Setelah Merdeka: Sorotan pada Zaman-zaman Kerajaan Parti Perikatan USNO-SCA, Kerajaan Parti BERJAYA dan Kerajaan Parti PBS, *Latihan Ilmiah*, Jabatan Pegajian Islam dan Kepimpinan, Fakulti Pengajian Islam Universiti Kebangsaan Malaysia, Bangi, Selangor.

Dokumentari

Dokumentari, Misi Basel, 2007: *Der Ruf Der Rungus*, Diakses daripada https://www.crew-unitedd.com/de/Der-Ruf-der-Rungus_184414.html, pada 17 Jun 2019.

Media Eletronik

The Bishop of the Anglican Diocese of Sabah, Diakses pada 27, September 2019, <http://www.fccmsm.org/wp-content/uploads/2017/10/SCHEDULE-II.pdf>